

Михај Н. Радан¹
Западни универзитет у Темишвару²
Филолошки, историјски и теолошки факултет

УДК 811.163.41'373:664.7(498 Карашево)
<https://doi.org/10.46630/ish.7.2021.18>

Миљана-Радмила Радан Ускату
Западни универзитет у Темишвару
Филолошки, историјски и теолошки факултет

ВОДЕНИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА И ВОДЕНИЧАРСКА ЛЕКСИКА У СРПСКОМ ГОВОРУ КАРАШЕВА

Овај рад јесте један у низу наших радова насталих у оквиру личног мини пројекта аутора чији је циљ испитивање оних области сеоског живота Карашевака, тачније оних занимања и заната који су у условима све убрзаније глобализације пред издисајем или су већ нестали³. Након неколико уводних напомена о теренској анкети и казивачима, о воденицама и воденичарству у Карашеву, истиче се да је основни циљ рада да се прибележи и на тај начин конзервише воденичка терминологија и лексика воденичарског заната који је у Карашеву изумро. Садржај рада састоји се у приказу прикупљене грађе и њеној анализи која има за циљ да укаже на порекло термина и лексема из овог домена људске активности и да установи у којој мери су други језици утицали на овај сегмент лексике.

Кључне речи: Карашево, воденице, воденичарство, воденичка терминологија, воденичарска лексика.

1. Вода је, поред земље, ваздуха и ватре, једно од основних природних елемената и један од предуслова за живот на нашој планети (Милорадовић, 2013: 11). У директној вези са водом јесте воденичарство, једно од врло старих занимања које је, све до недавно, заузимало веома важно место у животу сеоских заједница и представљало значајан део привредне снаге старог, традиционалног села, а млинови и воденице представљају основу воденичарства. На жалост, већина старих, традиционалних сеоских воденица и млинова скоро да више и нема, а оне које су до данас опстале

¹ mradan54@yahoo.com , mihai.radan@e-uvt.ro ; miliana83@yahoo.com , miliana.uscatu@e-uvt.ro

² Рад је настао у оквиру пројекта *Истраживање културе и историје Срба у Румунији* Центра за научна истраживања културе Срба у Румунији.

³ До сада штампани су радови о коларској, ковачкој, кожухарској и пастирској терминологији (види: Радан, 2017: 329–344; Радан, Ускату, 2016: 55–67; Радан, Ускату, 2018: 41–53; Радан, Ускату, 2019: 615–626).

запуштене су и, ако се нешто не буде хитно предузело, оне ће сасвим пропасти и нестати. Узрок оваквог катастрофалног стања воденичарства лежи у томе што се ово занимање међу првима нашло на удару убрзаног процеса индустријализације савременог света (Финдрик, 1983: 95; Тешић, 1988б: 287) и, у последњим деценијама, процеса глобализације. Овакво садашње стање воденичарства свуда у цивилизованом савременом свету (в., нпр. Муњић, 2017), укључујући ту и карашевску област, потакло нас је да спроведемо анкету о воденицама и воденичарском занимању у карашевским селима. Истраживање има у виду постизање неколико главних циљева, наиме, да се: 1) у последњи час попише воденичарска терминологија и лексика везана за ово занимање; 2) опишу елементи погонског дела карашевске воденице и начин функционисања целокупног воденичног постројења (млиноског механизма); 3) открију одредбе старог воденичарског обичајног права (власнички односи) у Карашевака; 4) значај воденичарства у свакодневном сеоском животу. Пошто је дужина радова који се штампају у овом часопису ограничена, првенствени нам је циљ да за сада дамо преглед и порекло забележене воденичке терминологије и лексике везане за овај домен, те да у грубим цртама опишемо стање воденичарског заната и воденица у последњих седамдесетак и више година, са напоменом да остале циљеве намеравамо остварити објављивањем монографске студије о карашевским воденицама у блиској будућности.

2. Хидрографска мрежа Баната је богата. Нера, Брзава, Поганиш, Тамиш (извиру из планине Семеник), Караш (извиру из Анинских планина), Бистра, Черна спадају у веће реке које протичу јужним брдско-планинским делом Баната и свака од њих има бројне притоке, а у равничарском Банату (Тамишка жупанија) највеће су реке Мориш и Бегеј. Такав богат хидрографски басен погодовао је развоју воденичарства у Банату још у средњем веку, а можда и раније. Први сачувани документ који говори о постојању двеју воденица на банатском тлу (на рекама Тамишу и Брзави) налазимо у једном канцеларијском запису из XIII века (1256. године), а први запис о постојању једне воденице на Карашу потиче из XIV века (1363) (Teicu, 2012: 374–377). Постојање многобројних млинова и воденица потврђују и разни новији статистички подаци од XIX века навамо, од којих наводимо неколико: 1828. пописано је 380 воденица у Карашкој жупанији, а у Тамишкој – 367, 1957. у (румунском) Банату било је 74 воденице са вертикалним и 500 са хоризонталним колом, а у првој деценији XXI века, према најновијим статистикама, „сачувано је мало преко 100“ воденица у Банату (Teicu, 2012: 381).

3. Као што је познато, у јужном брдско-планинском делу данашњег

румунског Баната, у једној котлини у горњем току реке Караша са подножја највеће банатске планине Семеник, Караш-Северинска жупанија, смештено је седам карашевских насеља: Карашево (Carășova), Јабалче (Iabálcea), Нермиђ (Nérmed)⁴, Клокотич (Clócotici), Лупак (Lúpac), Равник (Ráfnic) и Водник (Vódnic)⁵.

3.1. Кроз Карашево, највеће међу карашевским насељима у којем живи скоро половина Карашевака, протиче река Караш. Захваљујући тој чињеници у Карашеву су одувек постојали повољни услови за развој воденичарства, што потврђује знатан број воденица у овом насељу. Кроз сва остала карашевска насеља, осим Јабалча, протичу мали поточићи на којима нису постојали неопходни услови за градњу воденица. Једино кроз Јабалче, најмање карашевско насеље, не протиче никакав поточић и оно је све до недавно, често у летњим месецима, поготово у сушним годинама, због карстног тла на којем се налази, кубурило са пијаћом водом. Дакле, осим Карашева, ни у једном другом карашевском насељу нису постојале воденице.

3.2. Према информацијама које смо добили од ниженаведених и од других, случајних казивача, претежно из Карашева и Јабалча, али и из других карашевских насеља (Клокотич, Нермиђ, Равник) (в. Списак казивача у Анексима), у старије време (до седамдесетих година XX века), Карашевци из осталих шест насеља доносили су цакове кукуруза на кочијама, волујским колима и магарцима на млевање у воденицама у Карашеву. Мештани из Карашева, најчешће жене, доносили су велике цакове пуне кукурузних зрна и потом из млина односили цакове брашна на глави (в. и код Sebestyén, 1908: 59). Карашевци из нешто удаљенијих насеља од Карашева, из општине Лупак – Лупак, Равник, Водник, и Клокотич, млели су кукуруз понекад и у оближњим мање удаљеним румунским насељима, као што су *Житин* (рум. Jitin), *Дукњаџа* (рум. Доцнесеа), *Мали Тиквањ* (рум. Tícvaniul Mic)⁶.

3.3. Почев од седамдесетих година прошлога века, знатан број домаћинстава из свих седам насеља почео је израђивати мале воденице на електромоторни погон⁷ (сл. 5) или куповати мале млинове чекићаре у трговинским радњама. Тај период означио је почетак нестанка традиционалне карашевске воденице, а оне које су се до тада одржале – већ у последњој деценији прошлога века сасвим ће изаћи из употребе (в. сл. 1, 2, 3 и 4).

⁴ У заградама су дати званични румунски називи карашевских насеља.

⁵ Детаље о географском положају ових насеља и становништву види код Радан, 2015: 21–23.

⁶ Према казивањима *Миље Бóшке* из Равника и *Марјана Лукач'еле* из Клокотича.

⁷ Имају исти механизам и исте компоненте (укључујући два млинска камена – горњи и доњи, изузев, наравно, точка са перајима) као воденице поточаре.

4. Анкету у Карашеву за прикупљање воденичарске терминологије и, у опште, лексике из овог домена, спровели смо у два наврата – 9. августа 2020. и 5. марта 2021. године. За прву анкету (2020) грађа је прикупљена на основу упитника из рада Милете Букумирића (Букумирић, 2002: 159–174)⁸ од четири казивачице, све из Карашева⁹ (в. сл. 6), а за другу анкету користили смо претежно Тешићев (Тешић, 1998), а када је било неопходно и Букумирићев¹⁰ упитник. За ову другу анкету за казивача изабрали смо Марјана /Петра/ Калину (в. сл. 7). Користимо прилику да се најискреније, топло захвалимо свим нашим љубазним и предусретљивим казивачима, који су током анкета исказали велику стрпљивост и уложили видне напоре да одговоре на што већи број питања и подсети се што већег броја назива воденичних делова.

Упркос чињеници да смо имали чак пет казивача, изванредан број питања из упитника остао је без одговора, а узрок томе јесте чињеница што су прошле најмање четири деценије од када воденице ефективно више не раде, па су казивачи поједине називе воденичних делова заборавили или их се у моменту анкете нису могли сетити. Услед тога намеравамо спровести и трећу анкету са другим казивачима ради попуњавања што већег броја питања из упитника, па да потом целокупну добијену грађу детаљно прикажемо и анализирамо у планираној будућој монографској студији.

4.1. Све воденице у Карашеву биле су са хоризонталним колом (точком). Тачан опис архитектуре можда највеће воденице у Карашеву (*Велика воденица*) дао је почетком прошлога века мађарски етнолог Кароји Шебешћин (Sebestyén, 1908: 50–59), што се може закључити упоређивањем са архитектуром исте воденице која се до данас одржала (премда у веома лошем стању) (в. сл. 1 и 2). Иначе, последње три воденице које данас још постоје у Карашеву постојале су и те 1908. године, што значи да су оне, судећи према изгледу данашње наведене воденице, као грађевине остале у суштини нетакнуте. У основи то су правоугаоне грађевине, неке у облику издуженог четвороугаоника (в. сл. 1–4), постављене на надзиданим каменом (*zít /zid*/¹¹*) темељима (*фундамент /fundament*/*), саграђене од хоризонтално слаганих, на крајевима ућертаних брвана */obad*/*, */brona*/* (требало би *брвно*, највероватније Шебешћин није добро чуо лексему или је погрешно забележио њен облик) /, без тавана, са једним улазом (*врата /*

⁸ Понекад ређе, онда када је било потребно појаснити неки термин који је код казивача изазивао недоумицу, користили смо и Тешићев упитник (Тешић, 1998а: 529–534).

⁹ Види, на крају рада, списак казивача са њиховим основним подацима.

¹⁰ Види горњу фусноту (6).

¹¹ Називи написани латиничким писмом и означени звездичом унутар косих заграда (/ */) забележени су у раду мађарског истраживача (Sebestyén, 1908).

*vrata**/) и двоводним (*пóкров у две вóде* – сл. 3) или четвороводним кровом (*пóкров у четіри вóде* – сл. 1, 2) /*pokrov**/. Неке од њих биле су једноделне, и имале су у унутрашњости само једну просторију у којој се обављало млевење кукуруза (мање жита или овса), док су друге биле дводелне и имале су још једну малу собу (*сóбица*) која је служила за одмор воденичара. Било је и воденица које су имале један *облук* („прозор), обично мали прозорчић (*облúč'ић*), неке и два, чак и три прозорчића. Једна од њих, поменута *Вéлика воденица* (сл. 1, 2) (можда и још нека у прошлости), има кров нешто дужи од саме зграде образујући тзв. *трнац* /*trnac**/ „трем“, који штити врата и *брвна* једног од чети зида млина од кише или снега. У недавној прошлости биле су покривене *ши́ндром*, а последњих деценија *плéкам* (лимом) или *ци́глом* (црепом). У једном углу имале су (понеке) мало *огњиште* /*ognjište**¹² *бес ко́ша* („без димњака“), а брвна у ћошку око огњишта била су обложена *гњило́м* („глином“) и тај део се зове *каміна* /*kamina**/ (в. Sebestyén, 1908: 54; нацрт 8). Извесне мање промене у односу на оно што је у том раду забележено пре сто и више година тичу се самог воденичног механизма млевења и уређаја за пренос снаге, што се може видети упоређујући нацрт млина из 1908. (нацрт 8) са нашим нацртом који илуструје механизам с почетка XXI века (нацрт 9).

4.2. К. Шебешћин је у свом чланку о карашевској воденици, штампаном 1908. године, навео податак да је у Карашеву тада било 14 воденица (Sebestyén, 1908: 50). Наше казавачице се присећају да је у њиховој младости било 10 воденица у Карашеву. На самом излазу из кањона и улазу Караша у село, на месту *Три воденице* и *Гургутег*^к, биле су, као што и први микротопоним указује, три воденице, наиме, на десној обали Караша налазиле су се *Вéлика воденица* (једина од трију која још и данас постоји на локацији *Три воденице*), *Кáменица* (која се срушила негде средином прошлога века) и *трећа*, чије име ниједан од казивача више није знао, налазила се (*^ж)¹³ *прико реке*, на левој обали, која се највероватније урушила почетком XX века. На рукавцу који се на том месту издваја од Караша, само стотинак метара ниже налазила се *Ђ'инкулова воденица*, а још ниже, опет на неколико стотина метара, налази се и данас *Арсулова воденица* (на четрдесетак метара од центра насеља) (сл. 4). Наведених пет воденица налазе (налазиле су) се у горњем делу насеља (четврти) званом *Поткрше*. Неколико стотина метара ниже, у централном делу насеља, ниже од главног пута званог *Вéлики Сокáк* (или *Вéлики пúт*),

¹² Највероватније ватра није служила за кување (спремање хране), већ само за загревање (Sebestyén, 1908: 54).

¹³ Знак * испред одговора означава информацију добијену од Марјана Петра Калине, а знаком ж испред одговора маркирали смо информацију добијену од казивачица у току прве анкете (в. Списак главних казивача). Одговори немаркирани неким од ова два знака потичу од четири главне казивачице са напоменом да се њихови одговори у суштини поклапају са одговором петог главног казивача (Калина).

налази се *Гѐрина воденица* (сл. 3). У доњем делу насеља, у четврти *Курјач'ица*, налазила се *Кáрлина воденица*, а ниже ње, на излазу Караша из Карашева, у *Паланкуци*, била је још једна воденица чије име информаторке нису знале да нам саопште, једино је пети информатор знао тачније одредити место где се налазила (*) *кот Пíрче за градином*. Од друге информаторке¹⁴ сазнали смо да је у том доњем делу насеља, било седам воденица: већ наведена *Кáрлина*, потом *Прикаја*, *Судорач'е* /*Со̀дорáч'е*/ (две са овим називом), *Факрач'ица* и *Стенџáч'а*. Према казивању Петра Калине, једна воденица налазила се негде близу циганске четврти (део насеља у којем су груписане ромске куће).

4.3. Осим наведених воденица којих је било или их још има у самом селу (укупно три), информатори су нам саопштили да су од својих старих чули да су постојале још две воденице ван села. Прва, удаљена око 5 км узводно, налазила се у малој ували званој *Прóлаз*. У тој ували било је петнаестак салаша и до ње се могло стићи само пешке, путањом исклесаном у стени изнад Караша званом *Рајумáјк*¹⁵ или, у најбољем случају, магарцем једним околним путањем. На тим салашима су све до прве половине прошлог века, преко целе године стално обитавали најмање један или више чланова породица који су ту имали салаше, узгајали стоку, живину, сејали кукуруз, кромпир, поврће, садили воћке (постојао је и казан за печење ракије), па им је на том изузетно тешко приступачном месту био неопходан млин. Друга воденица се налазила низводно, недалеко од насеља, на месту званом *Кот Фíриза*¹⁶.

Такође ван села, узводно око 2,5–3 км, између места *Пéћ'ка Љи́љач'ка* (Пећина Слепих мишева) и *Си́њак* на Карашу, на месту званом *Ваља́вица*, постојало је некада постројење за ваљање сукна (*: *ту се ваља́ле хаљíне*)¹⁷.

4.4. Скоро од самог извора све до суседног насеља Грлишта (рум. *Gârliște*), Караш протиче кроз карашевски атар, тако да се са леве и са десне стране реке налазе шуме, пашњаци, воћњаци и ливаде које су некада биле, а и данас су добрим делом у власништву општине и/или становника

¹⁴ Називе ових пет воденица у доњем делу насеља (*Курјач'ица* и *Паланкуца*) саопштила нам је информаторка Марија Радан (Кумесарка).

¹⁵ Сложен топоним немачке провенијенције настао од лексема *Reich* „царство“ и *Steg* „путања, стаза“, што би у преводу значило „Царска путања“. Највероватније је ова стаза пројектована и изграђена по налогу аустријске администрације у Банату или од аустро-француског трговачког друштва *StEG (Staats Eisenbahn Gesellschaft*, комплетни назив – *Kaiserliche und königliche privilegierte österreichische Staats Eisenbahn Gesellschaft*), основаног у Бечу 1834. године, које је изградило прве железничке пруге у Банату и Румунији и имало све до Првог светског рата у свом власништву велике површине планинског Баната (<http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/StEG>).

¹⁶ На истом месту налазила се и једна пилана.

¹⁷ Сам топоним указује да се ту налазило такво постројење (в. значење лексема „ваљарица, ваљаоница“) са погоном на воду.

Карашева и Јабалча. На том подручју било је безброј салаша на којима су живели током целе године чланови породица (понекад и целе породице) из наведених двају насеља. Недалеко од извора Караша, на удаљености од око 19 км узводно од Карашева, налази се место *Жрџвањ* /*Жрџвањ*/ (рум. *Jerváni*) (в. Sencu, 1983: 32). Семантика овог топонима упућује на то да је на том месту вероватно некада постојао било неки жрвањ, било мала воденица поточара која је опслуживала становнике тих карашевских салаша.

5. Дајемо у наставку одговоре (*курзивом*) на питања из упитника М. Букумирића¹⁸ (Букумирић, 2002) и М. Тешића (Тешић, 1998а), као и из упитника који смо ми урадили.

1. КСЗ (како се зове/зову) просторија у којој се мељу житарице? → *воденица* /*vodenica**/.
2. КСЗ мала воденица? → *мала воденица, воденичка*¹⁹.
3. КСК (како се каже) за миша који живи у воденици? → *воденични миш*.
4. КСК кад се подигне ниво воде толико да поплави воденично коло да не може да се окреће? [^] → - [*не меље, не ради, не мељемо, не пушићамо кад је толика вода*].
5. За спречавање воде да тече јазом користи се глагол „јазити“ [*смо јазили*].
6. Канал којим се спроводи вода до воденице назива се *јас*³ или *јаруга* /*jaruga**/ [*све исто је, идеш да чистиш јас или јаругу, да јазимо*].
7. Место где се скреће вода да тече јазом: - .
8. а) Канал кроз који се вода слива у воденичко коло назива се *жљеп* /*žljeb**/ (уп. *жљеп* → Букумирић, 2002: 160);
б) Корито кроз које се вода слива у воденичко коло назива се: [*] *дебело дрво* (величине, од прилике, 50x50 цм)²⁰ [*дебело дрво од^m го^rуна или б^yка ископано*].
9. За сужени отвор на доњем крају жлеба од казивачица нисмо добили одговор – [*жљеп је по узак /од јаза/ ?*], али у току друге анкете сазнали смо [*] да горњи крај жљеба није шири од доњег.
10. Преграда на јарузи пре жлеба помоћу које се вода зауставља или пушта да тече на воденично коло зове се *ставило* /*stavilo**/. Током друге анкете казивач нам је саопштио да постоје две преграде (*: *два ставила*), а друга преграда се подизала онда када воденица није радила, те се вода из јаруге пуштала у реку (в. Нацрт 9 у Анексима).

¹⁸ Нека од дотичних питања су реформулисана, адаптирана карашевском говору.

¹⁹ *Воденичка* јесте и назив за једну омиљену друштвену игру (в. и уп. „воденица“ – РСХКНЈ, књ. II, стр.729).

²⁰ Данас се више не користи, место њега данас је цементни канал.

11. Точак испод воденице на који пада и покреће га млаз воде зове се *ка́рика* /*peračna* [ʔ] *karika**/²¹.
12. Пераје (некада издубљене дашчице, данас гвоздене) на воденичком колу називају се *пéра* /*pera**/.
13. Гвоздени круг који учвршћује пера на колу/точку назива се [*] *обруч* ' [*обруч* ' *от желéза*].
14. Доњи део кола, онај у који су уграђена пера зове се [*] *главина*; [*] -.
15. Метално лежиште причвршћено на попречној греди (*ра́сови*) у које улази врх воденичког вретена зове се [*] *бронза* [*на́рч'е желéзно, оцéл што се не ујéда*] /*brónca**/.
16. Ни један од казивача није знао назив за шиљати комад гвожђа усађен у средину главине који кружи у бронзи: - /*љер**/.
17. Само један казивач је знао назив за попречну греду на којој је фиксиран воденични точак [*] *ра́сова*; * -] /*rasova**/, која једним својим крајем лежи у једном отвору каменог зида (темеља), а други јој је крај причвршћен железном узенгијом /званом *слога**/ за другу греду /звану: *medvedica**/, која је „обично за педаљ-два изнад дна јаруге испод млина непосредно изнад површине воде“ (Sebestyén, 1908: 57). Ове две греде служиле су за подизање воденичног точка/кола²² након заустављања рада воденице. За другу греду и гвоздену узенгију нисмо добили називе ни од једног казивача. Један крај попречне греде на којој је фиксиран воденични точак био је рачвастог облика, двокрак, одакле и назив *ра́сова* („рачва“).
18. Назив направе за подешавање размака између горњег и доњег камена није био познат казивачицама [* *Нé знамо, тó је како се спуши́'а!*; *тó је ова́ко б́ило – да суч'еш, тó је пак б́ило нéшто у желéзу ... нé знамо како́ се вели́ тó!*], али смо добили назив током друге анкете: [*] *дигáч* ' (?), *имáл филéт*.
19. Гвоздена оса која спаја воденично коло са првим, већим точком [*вéлика кáрика, по вели́ка кáрика*] који се налази унутар воденице назива се: [*] *вртéљка* и *вретéно*; [*] *ос* /*vreteno**, *os**/ (уп. *вр/е/тéно, вртíло* → Букумирић, 2002: 161).
20. Гвоздена оса (шипка, стуб), која спаја мањи точак са горњим воденичним каменом и тако га окреће, зове се такође [*] *вртéљка* или *ос*, [*] *ос*, *вретéно*.
21. За назив за усправно постављен горњи гвоздени део вретена на којем лежи горњи камен у виду крста добили смо одговор само од једног казивача [*] *нр̀пелџица* /*prepelica**/.

²¹ Дрвени точак какав је био почетком прошлог века замењен је касније (негде средином века, вероватно) железним точком и перајима.

²² Изгледа да су у ту сврху коришћене у прошлости, не и у последњим деценијама (према казивању П. Калине).

22. Казивачима је непознат назив за трупчић у доњем камену кроз који пролази осовина.
23. Један од два камена круга који мељу жито зове се *ка́мен, ка́мен воденич'ни* /*vodenični kamen**/.
24. Камени круг који се окреће зове се *го́рњи ка́мен*, а камени круг (доњи) који је непокретан зове се *до́лњи ка́мен*.
25. Дрвена направа обложена лимом, оклоп у виду круга који опасује камење и спречава да се оно што се меље не расипа свуда унаоколо зове се [✱] *око́лиш*; [✱] - /*ташници**/.
26. Отвор на горњем камену кроз који пада зрневље назива се [✱] *ду́пка* [?] („рупа, отвор“).
27. Кроз цевчицу причвршћену на дну коша зрневље пада у мали претинац звани [✱] *каба́л*.
28. За греде које служе као лежиште за доњи камен каже се [✱] *постаме́нт*.
29. Скоро половину просторије у унутрашњости млина чини постоље од брвана, узвишено око 50 цм, на којем је смештено воденично камење и кош, а које носи назив *пóт*⁰.
30. Направа за пењање *на_пóт*⁰ зове се *стџба, стџбица*.
31. За сандук изнад воденичног камена у који се сипа кукуруз (ређе жито или овас) забележена је лексема *кош* /*кош**/.
32. Сандук поред воденичног камена у који пада брашно назива се *ла́дица* [*ла́дица (от дрѣва) за бра́шно*] /*korito**/.
33. Дрвена кашика којом се купило и сипало брашно у врећу зове се [✱] *лопáч 'ица* [*лопáч 'ица с ко́јом се метáло бра́шно у врећ 'у*].
34. Мало корито испод сандука у који се сипа житарица која се меље, према тврдњама наших казивача, не постоји у карашевској воденици.
35. Забележили смо два назива за дрвце које удара по воденичном камену док се кукуруз меље: [✱] *трѣскалица* [σ] и [✱] *тетѣрес* (*је фиксиран за кош*) /*teterez**/.
36. Нисмо успели сазнати назив за примитивну справу која служи за подешавање количине кукуруза (Н: *куку́руз*, Г: *кукуру́са* / [?] *kukuruz**/), жита (*жѣто*), овса (*о́вас*) који пада из коша на воденични камен да се меље²³.
37. Кратка цевчица фиксирана на дну коша кроз коју пада зрневље кукуруза у каблић смештен изнад горњег воденичног камена зове се [✱] *ду́дица*.
38. Направа на дну коша са које пада зрневље из коша у каблић смештен на горњем воденичном камену зове се [✱] *валóв*^ф, (дем.) *валóвак* [*валóвак је бѣл над^м ка́блам*].

²³ Убеђени смо да постоји назив али га се казивачице нису могле сетити.

39. Нисмо добили одговор за направу (која сигурно постоји и у карашевској воденици) за најављивање недостатка зрневља у кошу.
40. На питање како се зове статична направа за мерење тежине житарица донете да се самеле (вага) одговор је био: [✱] *Не се мерило. Ми нисмо имали кантар у воденици, Миљо!*. Истом лексемом – *кантар* – означава се и направа за мерење тежине која се састоји од полуге са поддеоницама, покретне кугле, две куке (*куке*) и таса (*тањир*) окаченог на три ланца (*ланч'ић'и*).
41. За лексему „тег“, различите величине и утврђене тежине, који се ставља на тас ваге при мерењу тежине, употребљавају се две лексеме *греутаћ'е* и *килаши*.
42. Лексемом *бота* именује се покретна кугла на кантару.
43. Будући да у воденицама није било справа за тачно мерење тежине (вага или кантар), житарице оних који нису сувласници мерене су дрвеном посудом званом */керес*/* (у прошлости), а данас се користи само лексема *мера /merica*/*. Има више различитих таквих посуда за мерење: *литра, половак* који има *десет литре (=седам ипо киле / 7,5 кг)* (дем: *половакч'ић'*), *метер* који има *двадесет литре (= петнајст киле / 15 кг)*.
44. Шта се мелело (које житарице) у воденицама у Карашеву? – *Жито и кукуруз...*, *друго се не мелело ... оvas ... кој што имал ... мелело се за мору највише, али се ч'инила и ч'рна пита („хлеб“)* ..., *кукуруз за мандру („проја, качамак, палента“), то се мелело.*
45. Прах од самлевеног кукуруза (жита, овса) зове се *брашно /brasno*/*.
46. Назив за љушчице од самлевеног жита које се при млевењу одвајају од брашна: *трице*.
47. Како се зове брашно:
- а) од кукуруза: *кукуружно брашно / брашно кукуружно;*
 - б) од жита (пшенице): *шинич'но брашно / брашно шинич'но;*
 - в) од овса: *брашно от овса;*
 - г) од јечма: [✱] *брашно от јеч'мена.*
48. Крупно самлевен кукуруз што се меље за исхрану стоке назива се [✱] *о'руј*, [✱] *оруј*, *о'руј*.
49. У вези са крупноћом брашна, воденица може да меље:
- а) крупно (на крупно): [✱] *бобасто;*
 - б) ситно (на ситно): [✱] *дробно.*
50. Цак од тканине у којем се доноси у воденицу кукуруз (ређе, жито или оvas) и потом се кући односи брашно назива се *вреш'а [вреш'а ткана на разбóју] /brasnena vreća*/* и *меј* (Н. мн: *мејове*) „мех“ */mej*/*.
51. Зависно од материјала од којег је израђен и/или запремине, за цак се користе још следећи називи:

- а) цак од материјала тканог на разбоју или од неког другог платна: *вѣлика врѣћа*, *врѣћа по велика*; *врѣћа* (дем.) „врећица, мала врећа“;
- б) цак од телеће коже: *мѣј* „мех“ (*мѣј от кóже от тѣлац*, *мѣј от кóже от телѣта*), *мѣч'ић' от* ... (дем.);
- в) цак од овчије коже: *мѣј от кóже от óвац*;
- г) цак од козје коже: – (*нѣсмо /имáли/, ч'е /јер/ мѣ нѣсмо имáли кóзе*).
52. Алатка која је употребљавана да се врећа максимално напуни назива се [*] *батáч'* [*се збѣва брашно да стáне у врѣћа'у или у мѣј*] или [*] *побијáч' /батач'**. Према Шебешћину, *батáч'* јесте алатка од врбовог дрвета дуга око 1,5 м (Sebestyén, 1908: 50).
53. Алатка којом се мете брашно у сандуку за брашно назива се [*] *перушка* [*перушка от крила от гуске*].
54. Количина брашна која се узима као надокнада за млевење онима који нису сувласници воденице зове се [*] *ујум*, [*] *ојум*.
55. Забележили смо две лексеме којима се именује особа која ради у воденици, која меље кукуруз, наиме, за особу мушког пола назив је *воденич'ар* и *помељар*, а за особу женског пола – *воденич'арка* и *помељарка*.
56. За посао који обавља воденичар каже се да је то *воденич'арски посáл*.
57. Пошто карашевске воденице нису имале само једног већ више *гáзде* („власника“), они се зову [*] *ортáци* [*Ортáци, ортáци Мѣљо! Сви смо давáли кóту*²⁴ *и сви смо контрибу'итали с нóвцам и рáђ'ом!*], [*] *óртáк*, *ортáци*.
58. Чекић за посецање, оштрење камена нема посебан назив: [*] *ч'ѣкан*, *ч'икáни*, *су бѣли от оцѣла*.
59. На питање да ли је неко од „ортака“ био главни, важнији од осталих, добили смо следећи одговор: [*] *Нѣ*, (али) *јѣни су имáли цѣл дáн* (право да мељу), *јѣни пóлак дан*, *и тѣ* (неко ко није сувласник) *кад дóђ'еш он* (онда) *тѣ узмемо ту ујум*; [*] *Ортáци су имáли пóлак дáн, јѣдан, двá или ч'ак трѣ дáна*.
60. На питање како и када су могли млети они Карашевци који нису били сувласници, одговорено нам је да су дотични могли млети онда кад им неко од *ортáка* уступи свој (део) дан(а). Углавном, већина мештана била су сувласници у некој од постојећих воденица (*Су бѣли по двадѣсет-тридѣсет ортáка... триз'двá у стрáжње врѣме /у Великој воденици – наша примедба/*).

²⁴ Казивачица Марија Ардељан овде говори о износу (доприносу) у производима који су сељаци у време комунистичког режима педесетих и шездесетих година прошлог века били приморани да дају држави.

61. На питање „Онај који донесе житарице (*ра́на* „храна“) на млевење, а није био међу ортацима (сувласник), оставља ли ту цак док се не самеле па се потом враћа по брашно или чека док се не самеле?“ – добијени су одговори: [*] *Ма́не ту́, ту́ ма́не... ка́т⁰ стíгне на рѐт... На при́мер, де́сет врѐћ'е, (је) де́сети ка́т⁰ стíгне у водени́цу; го́ри („горе“) је́ст по́т⁰, про́ти ко́ша* (ту стави врећу); [*] *че́ка на рѐду.*
62. Онда када се нешто поквари на воденици, сви сувласници учествовали су, физички или новцем, да се квар отклони: [*] *сви́ контрибу́и́тају та́мо, да се ја́зи... сви́ ја́зе, или сви́ контрибу́и́тају но́вца́м... и ч'и́ка́не* (чекићање воденичног камења), *и су ју завија́ли* (покривали), *купува́ли плѐк от цркве²⁵ ... и ши́не²⁶ ме́ћ'у... .*
63. На питање да ли су запамтили/чули од старијих да у појединим годинама воденице нису извесно време радиле због суше, одговор је био потврдан: *Па то́ ле́ти... не́ ишла ни́како. Не́ ишла ле́ти кад не́ во́да!*
64. Да ли је могла једна особа сама да пусти воденицу да ради и да меље или му је био потребан за то још неки, добијен је одговор: [*] *Са́м си мо́гал... ди́гне ста́вило пр́во и по́си пу́шћ'аш водени́цу... са́мо ко́ј не́ уме́л (... није могао).*
65. На питање да ли се у неком годишњем добу више млело него у другом, одговор гласи: [*] *Цѐло врѐме, Ми́љо, цѐло врѐме! Сва́ки да́н, смо има́ли ма́ру! Кра́ве, о́вце, сви́ње... (јер је требало) за ма́ру и за на́с... .*
66. На питање да ли је постојао неки утврђени редослед за млевење, добијен је следећи одговор: *Не́, ко́ј ка́т⁰ те́л, ми́, орта́ци, ко́ј ка́т⁰ имал нево́љу да ме́ље. | У на́шој не́су, не́го ли та́мо су има́ли, у Арсуловој водени́ци. | Би́ло је на́прѐт⁰ (неки редослед), бо́јсем, ма́н по́си не́ ви́ше.*
67. Воденични кључ се налазио код једног од сувласника, обично неког који је становао близу воденице: [*] *Кљу́ч' је пр́во се́дел кот⁰ ба́бе Шћ'ефанко́ње* (наше казивачице) *у ста́ро до́бо, а по́си кот⁰ Марја́на, покóјног Стоја́на, де́ сам ја́ би́ла млá'да. | Кот⁰ не́ко́к по́ про́ти ре́ке, про́ти водени́це, овѐј сока́к.*
68. На питање да ли су воденице радиле само дању или и ноћу, одговор гласи: [*] *Ка́ко да не́, и ноћ'о́м, и при́дан, и у по́лноћ', најпа́ч'е ка́д не́ во́да! Се ди́гнеш ку ноћ'ан ка́п²⁷, и наве́ч'ер, и та́мо се ме́ље до*

²⁵ Исказ казивачице се односи конкретно на случај када је купљен плех којим је била покривена црква и који је био замењен новим плехом.

²⁶ Ши́нама (гвозденим тракама) су негде педесетих година прошлога века почели замењивати иструлеле греде из основе грађевине (воденице) (в. сл. 2).

²⁷ Румунска синтагма преузета мот-а-мот (са мало прилагођеним фонетизмом у духу

порáнини („ујутро“) | Се радíло на лáмпашу („фењер“) !.

69. На питање да ли су и Карашевци из других карашевских насеља млели у Карашеву, добијени су не баш уверљиви одговори²⁸: [*] *Карáшевци сáмо, ја нéсам запáмтила из дрúги сéли. Кад су додóли ми се... из Јáбалч'а пáмтим ч'е су додóли, а дрúги нé_знам, им се узíмал ујúм тéј... У Áрсулову знáм ч'е су додóли, а у овú не пáмтим, бíћ'у додóли, мán не пáмтим!* [Питање: *А Нермиц'áње?*] *Нé_знам за Нермиц'áње!*
70. Према казивачима, Карашевци се нису окупљали у воденицама ради разговора и забаве [?].
71. На питање да ли Карашевци сматрају воденице опасним местима, односно да ли су чули приче о опасним, чудноватим бићима који се налазе у води и око воденица који нападају, утапају људе, одговор је био одричан [?]²⁹.
72. На питање колико од постојећих воденица данас још ради, добијен је категорично одрични одговор: *Нијéна! Нíтти јéна! Свé су се сурупатáле, пропáле! Свé су се сурупатáле, овá мáлко* (Велика воденица) *штó јéште ...* (...није сасвим пропала).
73. Недељом и благоданима није се млело: *Не, такó нéсмо по недељи, ни по светкóв! Мéљемо и у субóту, ноћ'óм, сáму у недељу не!*

6. На основу коришћених упитника прикупљена грађа садржи укупно 126 лексема. Примењујући еимолошки критеријум, те воденичке термине и воденичарске лексеме³⁰ коришћене у воденичарском занату сврстали смо у две велике групе (в. ниже – 6.1. и 6.2).

6.1. **Термини и лексеме словенског порекла (92).** У оквиру ове групе разликујемо две подгрупе, наиме:

6.1.1. *Карашевски термини и лексеме (15):*

*батáч', -ч'и*³¹ /batač*/ „врбов штап дуг око 1,5 м” (<бáтати, бáћ'ем

карашевског говора) која значи „У праскозорје; У цик зоре“.

²⁸ То је тако јер већ шездесетак година, тачније – од када су се појавили мали кућни млинови, све ређе су из осталих насеља долазили да мељу у Карашеву.

²⁹ Мислимо да таква бића постоје и у карашевским веровањима, јер се сећам (М. Радан) да сам у детињству чуо бројне приче о таквим створењима, у овом случају реч је о *водењаку* („водени дух који мами људе и утапа их у воду“).

³⁰ Такве лексеме користе се и у другим доменима људске активности (в. нпр. лексеме *бóта, облук, бс* и др).

³¹ У највећем броју случајева, лексеме добијене на постављена питања из упитника јесу најчешће у облику Н. јединине (ређе множине), па смо ми допунили додајући и онај други, множински облик (и обрнуто).

„кљукати (живину); пунити, препунити“ [се зби́ва бра́шно да ста́не у врѣ́х'у или у ме́ј] /син. *побија́ч'*; **бо́та**, -те „покретна кугла на кантару; чобанска тојага, штап са заокруженим горњим делом“ – вероватно је стара словенска лексема конзервисана у КГ (в. слов., пнслов. *būtŭ*; Skok, I: 194), али не искључујемо могућност да је позајмленица из мађарског језика (мађ. *bot* <слов. *būtŭ*; уп. и рум. дијал. *bótă, bóată* <мађ. или из слов.); **дигач'**, -ч'и „направа за подешавање размака између горњег и доњег камена“; **дрѣво** (*дебѣло* ~) (мн. *дрѣва*) „дрво“ – конзервисана архаична словенска лексема у КГ (стслов. *drěvo*); **lobad***/ „ћерт, усек на греди брвнаре; горња и доња водоравна дрвена пречка на шарагама (коларски термин – в. Радан, Ускату, 2019)“; вероватно је стара конзервисана словенска лексема коју су позајмили и Румуни (уп. рум. *obádă*; према етимолошком речнику Чоранескуа, лексема је вероватно словенског порекла настала контаминацијом двеју лексема *obedŭ, obodŭ* „круг“ и *obežŭ* „свежа“ <*obežati* „(по)везати“; уп. срп. „обод“); **облук**, мн. *облѹци* „прозор“ (дем. *облѹч'ић'*, -ћ'и „прозорчић“) прасловенска конзервисана лексема коју су позајмили неки балкански народи (в. мађ. *ablak*, рум. дијал. *oblóc*); **ос**, *осове /os**/ „ос, осовина“ (слов. *osŭ*); **пераџна** [?] /~ *karika**/ „који се односи на пераје воденичног кола/точка“; **побија́ч'**, -ч'и „алатка која је употребљавана да се врећа максимално напуни“ (син: *батач'*); **пѳт**⁰, *подѳве /пѳдовел* „таван“ – стара конзервисана словенска лексема у КГ (<слов. *podŭ*, уп. рум. *ród* <слов.); **пѳпелѳница** (мн. *пѳпелѳнице* ?) /*prepelica**/ „чекетало; (фиг.) каже се за неког који стално брзо хода“ (можда је лексема у вези са глаголом *пѳпати* „чепкати“ ?); **трѳи́ц**, -ци „трем“ / *trnac**/ „трем“ – према Скоку, лексема је или словенског или балканско латинског порекла (в. мађ. *tornác* и рум. *tărnaț*); **ч'ѳкан**, мн. *ч'икáni* „чекић“, словенска архаична лексема конзервисана у КГ (слов. *čekanŭ*); **ч'икáне** (3. л. мн) „чекићање (воденичног камења)“.

6.1.2. Термини и лексеме заједнички српском језичком ареалу (77):

бѳбасто (<*бѳба* /<слов. *bobŭ*/ „семенка; зрнасто вариво (пасуљ, грашак и сл); ситан округласт предмет уопште“); **brasnena vreća***/ (*брашнѳна*); **бра́шно** /*brasno**/; **кукуру́жно бра́шно** (*бра́шно кукуру́жно*); **шини́ч'но бра́шно** (*бра́шно шини́ч'но*) (<пшеница); **бра́шно от ѳвса**; **брѳвно**, -на / *brona**/; **валѳв**^ф, -ви „валов, жљеб, олук“ (дем. *валѳвак*, -ки); **водени́ца**, -це /*vodenica**/ /*мáла* ~/ (дем. **водени́ч'ка**, -ке „мала воденица; друштвена игра за коју се користи картон са специјалним цртежом на њему на којем играчи покрећу округласте предмете /најчешће семенке пасуља или кукуруза/ по извесним правилима“); **воденич'ар**, -ри; **воденич'арка**, -ке; **воденич'ни** (~ *миш*, ~ *камен*); **воденич'арски** (~ *посáл*); **врáта** /*vrata**/; **врѳ́'а**, -ћ'е [*врѳ́'а ткáна на разбѳју*] /*brasnena vreća**/, *вѳлика врѳ́'а*, *врѳ́'а пѳ вѳлика*; (дем. **врѳ́'ка**, -ке) „врећица, мала врећа“; **врѳѳ́'ка**, -ке (уп. *врѳѳ́'ло* → Букумирић, 2002: 161); **врѳѳѳно**, -на /*vrreteno**/ (уп. *врѳѳѳтѳно* → Букумирић, 2002: 161); **гњѳла**, -ле „глина“; **гѳрѳњи** (~ *камен*); **грѳѳа**, -де /*greda**/; **дѳлѳњи** (~ *камен*);

(*дрóбан, дрóбна*) **дрóбно** „дробно, ситно“, конзервисана архаична словенска лексема (слов. *drobi*); **дўпка**, -ке „рупа, отвор“; **дўдица**, -це дем. (~ *карич'áста*) (<*дўда* „дўда, цев кроз коју се доводи или одводи вода или друга материја, у овом случају – семенке кукуруза, жита, јечма“); **зўт**, *зўдове* /*zid**/; **желéзо**, -за (конзервисани архаизам) „гвожђе“; **жљéп**, мн. *жљéбове* /*žljeb**/ [*жљéп је по узак* /од јаза/]; **жўто**, -та; **јáс**, мн. *јáзове* [*све ўсто је, ўдеш да ч'ўстиши јáс* или *јарўгу, да јáзимо*]; **смо јáзил** „јазити“; **јарўга**, -ге /*jaruga**/; **брáшно** *от јеч'мéна* (Н. јд. *јеч'мен*, мн. *јеч'мéни*) „јечам, јечмен“; **кабáл** „кабао“, мн. *каблóве*; **кáмен** (мн. *камéње*) (*воденич'ни* ~) /*vodenični kamen**/; **кљўч'**, *кључ'éве*; /*korito**/ (*корўто*, -та) /*ládiца*/; **кóш**, *кошéве* /*koš**/ „воденични кош; оцак“; **кўке** (јд. *кўка*); **лáнч'ућ'и** (јд. *лáнч'ућ'*) дем. (<*лáнац*); **лопáч'ица**, -це дем. (<*лопатка* + *-ица*); /*medvedica**/ дем. (<*мédвит* /Н мн. *медвéћ'e* / „медвед“); **мéј** /*mej**/ (Н. мн: *мéјове*) „мех“ (*мéј от кóже от тéлац, ~от кóже от óвац*); **мéч'ућ'**, -ћ'и дем. (~ *от ...*); **се мéри(ло)** „мерити“; **мéљем** „млети“; **мéра**, -ре /*merica**/; /*merica**/ дем. (<*мéра*); **мўш**, -ши (*воденич'ни* ~); **обруч'**, -ч'и; **обас** (мн. ?); **огњўште**, -та /*ognjište**/; **околўш**, -ши (син. /*таšnici**/) „околўш, ограда око млинског камена, која спречава расипање брашна“; **перўшка**, -ке [*перўшка от крўла от гўске*] „перушка“; **пóкров**, *пóкрóви* (~ *у двé вóде, ~ у четўри вóде*) /*prokrov**/ „покрров, кров“; **пéра** /*pera**/ (јд. *пéро*) „издубљене дашчице на воденичном колу/точку у које удара вода“; **половáк**, -ци (= *дéсет лўтре = сéдам ўпо кўле* / 7,5 кг) (дем. **половáкч'ућ'**) (уп. „полòвáк“); **помелáр**, -ри; **помелáрка**, -ке; **посáл**, *послóве* „посао“ (*воденич'арски* ~); **прáк** (*прáгове*) /*prag**/; **рáна** (пл. тант.) „храна, житарице и др.“; **расова**, -ве /*rasova**/ „рaчва, расохе“; **ремéн**, -ње „каиш, ремен“; /*sloga**/ (в. горе 5.17); **сóбица**, -це (дем.); **се спўш'а** „спуштати“; **стáвило**, -ла /*stavilo**/ „направа за спречавање течења воде кроз жљéб“ (<*зауставити, уставити*); **стўба** (мн. *стўбе*) (дем. **стўбица**, -це) „стубе, мердевине“; **сўч'еш** „сукати, завијати“; **трéскалица**, -це /син: *teterec*/ „чекетало“; **трўце** (пл. тант.) „трица“ (<слов. *trice*); **ујўм** /фон. лик: *oјўм*/ (мн. *ујўми, ојўми*) „ујам“ (уп. рум. *uiim* < буг. *ујем*, срп. *ујам*) – словенска лексема која је у КГ, под утицајем румунског облика, претрпела фонетску промену лика; /*čep**/ „шиљати комад гвожђа усађен у средину главине који улази у *брóнзу* (*bronca**); грана (дрвета); божићна јелка“.

6.2. **Позајмљени термини и лексеме (34)**. У овој групи имамо позајмљене термине и лексеме, непосредно или посредно, из неколико језика, наиме из:

6.2.1. **Румунског језика (13)**:

греутаћ'а, -ћ'е „јединица за мерење тежине, тег“ (<рум. *greutăți*) / син. *килáш*/; (**смо**) **контрибуўтали** „допринети, учествовати“ (<рум. *a contribui* „исто“); **кóта**, -те „допринос који су сељаци били приморани давати држави у време комунистичког уређења“ (<рум. *cóta* „износ, део; допринос“); **мањивéла**, -ле „ручица, ручка“ (<рум. *manivéla*); **орўј**, -ји

„прекрупа (за сточну употребу)“ – највероватније је позајмљеница из румунског језика (в. рум. *ur/luială* „исто“ <мађ. *örölni* „крупно млевење житарица за прекупу“); **оуџел**, -ли „челик“ (<рум. *oțel*); **постамџент**, -ти „постамен(а)т“ (<рум. *postamént*); **сурунџан**, -на, -но – позајмљеница из румунског језика, в. и уп. *a /se/ surpá* „пропасти, срушити /се/, уништити, упропастити /се/“, в. и заст. варијанту *a surupa* (<лат. **subrūpāre*)(DER: 763), уп. срп. *сурвати*; **тетџерес** /*teterez**/ „чекетало; човек који много, стално говори, брбља“ (<рум. *titiréz* „чекетало /на воденици/; петица /на вретену/; чигра;“); **је фиксџран** „фиксирати, утврдити“ (<рум. *a fixá* „исто“); **филџет**, -ти „завртањ, спирални рез“ (<рум. *filét* „исто“); **фундамџент**, -ти /*fundament**/ „фундамен(а)т, темељ“ (<рум. *fundamént*); **кукурууц** (Н. мн. *кукурусу*) „кукуруз“ (<рум. дијал. *cucurúdz* <мађ. *kukorica*).

6.2.2. Немачког језика (9):

брџнза (фон. лик: *брџнз, брџнц*) /*bronca**/ „метално лежиште причвршћено на попречној греди (*рџсови*) у које улази врх воденичког вретена; бронза“ (<нем. *Bronze*, уп. рум. *brónz*); **камџна**, -не /*kamina**/ „камина, отворена пећ у зиду собе“ (<нем. *Kamin* <лат. <грч.); **лџдиџа**, -це „сандук; ладица“ (<нем. *Lade*) [*лџдиџа (от дрџва) за брџино*]; **ташџници*** арх./ (син: *околџи*) „дрвена или лимена ограда око млинског камена, која спречава расипање брашна“ (највероватније изведеница од лексеме „машна“ <нем. *Masche*); **мџетер**, -ри „метар, основна јединица за мерење дужине и (у овом случају) запремине житарица /*има двадџет литре (= петнаџст кџле / 15 кг)*/ (<нем. *Meter* или мађ. *méter*, према грч. *мџетров*); **плџк** (мн. *плџкове*) „плех, лим“ (<нем. *Blech*); **џџгла**, -ле „цреп; опека“ (<нем. *Ziegel*; в. и рум. *џџглџ* „цреп; опека“ <нем. или срп. „џџгла“); **шџна**, -не „шина, дугачак комад профилираног челика који служи као носач“ (<нем. *Schiene*); **шџндра**, -дре „шиндра“ (<нем. *Schindel*).

6.2.3. Мађарског језика (5):

џџзда, -де „човек који има велико имање или новац, богаташ; домаћин, глава породице, старешина“ (<мађ. *gazda*); **карџика**, -ке /*[?] peračna karika**/ „точак“ (<мађ. *karika*) [*по велџка карџика*]; **лампаш**, -ши „фењер“ (<мађ. *latrás* < грч. *λαμπάς*); **мџра** /пл. тант./ „марва“ (<мађ. *tarha*); **тањџр**, -ри „тас на ваги; тањир“ (<мађ. *tányér*; в. и рум. бан. *тањџр*)

6.2.4. Грчког језика (4):

килџи, -ши „јединица за мерење тежине, тег“ (<килограм <грч.) /син. *греутањ'а*/; **литра**, -тре „литар/литра; нарочити суд за мерење течности; старинска мера за тежину од око 320 г.“ (према срлат. *litra*, лат. *libra* <грч. *лџтра*; уп. и нем. *Liter*); **мџндра**, -дре „проја, качамак, палента“ (уп. и срп. *мџндра* и *мџндра*) (<грч. *mandra* – према Скоку је балкански греџизам – Skok, II: 369; в. и тур. *mandra*); **пџта**, -те (*ч'рџна* ~) „хлеб (црни ~)“ – вероватно је балкански греџизам (сргрч. *пџта*; в. и рум. дијал. *пџта*), али не

искључујемо могућност да је слов. порекла (уп. рус. *питáть*, *питáться* „хранити, хранити се“).

6.2.5. *Турског језика* (3):

кантáр, *-ри* „вага у облику металне шипке по којој се помера тег; вага, теразије (у опште)“ (<тур. *kantar* <ар.); */кepec*/* „посуда за мерење житарица“ – нејасна етимологија, можда је турцизам (в. срп. „кѣпчија, кѣвчија“ <тур. *kerçe*, *kefçe* <перс.; в. и уп. кѣпѣц); *óртак* (мн. *ортáци*) „сувласник (сувласници) воденице; ортак, сарадник или улагач капитала у заједничком послу, партнер“ (<тур. *ortak*).

6.3. За неколико од наведених позајмљеница није могуће прецизно утврдити из којег су језика позајмљене (предност је дата првом наведеном етимону), односно да ли су у КГ из неког језика ушле посредством другог језика, као у случају лексема *о'рúј*, *мѣтер*, *лáмпаш*, *мáндра*, *пíта*, *куку'руц*, можда и још понека.

7. Закључне напомене

7.1. Из горе изложеног описа стања воденичарства у Карашеву, неоспорно је да је оно изумрло пре неколико деценија. Иако је до спровођења анкете дошло са закашњењем, сматрамо да је истраживање ипак постигло основни зацртани циљ, наиме, да се спаси од заборава терминологија и лексика везана за воденичарство у Карашевака, бар већи део ње.

7.2. У односу на почетак прошлога века, уочене су поједине мање промене што се тиче грађевинског материјала, коришћеног једино при оправкама постојећих воденица (замена шиндре са лимом, делимична замена брвана са железним шинама и сл.), јер нове нису грађене. Уочена је, међутим, једна крупна иновација у погонском делу воденичног механизма. Наиме, почетком прошлог века воденично коло је директно било повезано са горњим воденичним каменом и окретало га је. Неколико деценија касније, међутим, ради повећања убрзања окретања воденичног камена, у механизам ће бити уграђена још два точка – *вѣлика кáрика*, коју је покретало воденично коло са перајима, а ова је посредством *ремѣна* (каиша) покретала *мáлу кáрику*, која је покретала горњи камен (в. нацрт 9).

7.3. Од укупно 126 лексема и термина, **92** словенског су порекла (= **73,01** %). Од тих 92 лексеме и термина 15 су својствени КГ (16,30 %), а осталих 77 (83,69 %) налазимо и у другим говорима са српског лингвистичког ареала. Такође. забележене су **34** позајмљенице, што од укупног броја забележених термина и лексема представља **26,98** %. Према очекивањима, највише је

румунских позајмљеница – 13 (38,23 %), следе потом немачке – 9 (26,47 %), мађарске – 5 (13,51 %), грчке – 4 (10,81 %) и турске – 3 (8,10 %).

7.4. Мештани Карашева и, уопште, сви Карашевци требали би под хитно консолидовати, рестаурирати и конзервисати ово значајно културно благо за потомство.

Литература

- Букумирић, 2002: М. Букумирић, Из воденичарске лексике Горње Метохије. Приштина – Лепосавић: *Гласник Баитина*, св. 14, Институт за српску културу, стр. 159–174.
- Милорадовић, 2013: С. Милорадовић, Вода и понешто од воде у српским дијалекатским речницима. Београд: *Aquatica: књижевност, култура* (ур. Мирјана Детелић и Лидија Делић), Балканолошки институт САНУ, стр. 11–32.
- Муњић, 2017: Ј. Муњић, *Воденице Шумадије / Watermills of Šumadija*. Крагујевац: едиција Наслеђе, књига 2, Завод за заштиту споменика културе Крагујевац (84 стр).
- Радан, 2015: М. Н. Радан, *Фонетика и фонологија карашевских говора. Прилог проучавању српских говора у Румунији*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду • Институт за српски језик САНУ, Београд • Матица српска, Нови Сад.
- Радан, Ускату, 2016: М. Н. Радан, М-Р. Ускату, Карашевска пастирска терминологија (са посебним освртом на страни утицај у њој). Нови Сад: *Језици и културе у времену и простору, V, Тематски зборник*, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет Нови Сад, стр. 55–67.
- Радан, 2017: М. Н. Радан, О пореклу карашевске ковачке терминологије у говорима Карашева и Клокотича. Темишвар / Ниш: *Исходишта*, 3, Савез Срба у Румунији • Universitatea de Vest din Timișoara • Филозофски факултет Универзитета у Нишу, euv, стр. 329–344.
- Радан, Ускату, 2018: М. Н. Радан, М-Р. Ускату, О кожухарској лексици и терминологији у српском говору Карашева. Нови Сад: *Језици и културе у времену и простору, VII/1. Тематски зборник*, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет Нови Сад, стр. 41–53.
- Радан, Ускату, 2019: М. Н. Радан, М-Р. Ускату; Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева. Београд: *Наш језик*, I / св. 2, Институт за српски језик САНУ, стр. 615–626.
- Радовић, 1953: Б. Радовић, Воденице у Доњем Банату. Београд: *Зборник Етнографског музеја Београд*, стр. 78–85.
- Тешић, 1998а: М. Тешић, Основни текст упитника за воденичку терминологију. Београд: *Српски језик*, бр. 3/1–2, година III, стр. 529–534.
- Тешић, 1998б: М. Тешић, Из воденичке терминологије рачанског краја. Београд: *Српски језик*, бр. 3/1–2, година III, стр. 287–292.

- Финдрик, 1983: Ранко Финдрик, Увод у проучавање старих воденица. Београд: *Саопштења*, XV, Републички завод за заштиту споменика културе – Београд, стр. 95–117.
- L. Hadrovics, *Ungarische elemente im Serbocroatischen*. Budapest: AKADÉMIAI KIADÓ, 1985.
- Sebestyén, 1908: Sebestyén Károly Cs, A Krassovánok Kanalas-malma. Budapest: *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. Az "Etnographia" Melléklete*, стр. 50-59.
- Sencu, 1983: V. Sencu, *Plaiuri din Banat – Caraș-Severin* – . București: Editura Sport – Turism.
- Ђеицу, 2012: D. Ђеицу, *Moara de apă din Banat*. Presa universitară clujeană.
<http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/StEG>

Речници

- И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*. Треће допуњено и исправљено издање. [Нови Сад]: Прометеј, 2008
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Том 1-20. Београд: Српска академија наука и уметности • Институт за српски (српскохрватски) језик, 1959-2017.
- Речник српскохрватског књижевног језика*. Књ. 1-6. Нови Сад (• Загреб): Матица српска (• Матица хрватска), 1967-1976.
- DER: Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Editura SAECULUM I. O., 2007.
- Dicționarul explicativ al limbii române*. [București]: Academia Republicii Socialiste România, Institutul de lingvistică din București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975.
- Skok, I-IV: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, књ. I – 1971, књ. II – 1972, књ. II – 1973, књ. IV – 1974. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku (Šesto izdanje)*. Sarajevo: «Svjetlost» Sarajevo, 1989.

Дијакритчки знаци

- [] Унутар угластих заграда даје се шири одговор, са коментарима, објашњењима и слично, на карашевском говору (говорима).
- [?] Стављен иза одговора означава да испитивач сумња у тачност одговора.
- [^] Стављен иза питања означава мишљење испитивача да казивач/и/ нису разумели питање, а то је узрок одсуства или погрешног одговора.
- [σ] Стављен испред једног одговора показује да је термин сугерисао испитивач.

Поједини знаци коришћени у транскрипцији
одговора казивача³²

é = затворено *e* (под акцентом)
e = затворено *e* (неакцентовано)
ĵ = вокално *p* (под акцентом)
p = вокално *p* (неакцентовано)
ĵ = вокално *l* (под акцентом)

ļ = вокално *l* (неакцентовано)
č', μ', ħ', ħ' = африкати са мекшим изговором од истих у књижевном језику

Скраћенице

ар. - арапски
арх. - архаично, застарело
бан. - банатски (говор, поддијалекат)
Г - генитив
грч. - грчки
дем. - деминутив
дијал. - дијалекатски
КГ - карашевски говори
л. - лице
лат. - латински
мађ. - мађарски
мн - множина
Н - номинатив
нем. - немачки
перс. - персијски

пнслов. - панонскословенски
пл. тант. - плуралија тантум
рум. - румунски језик
рус. - руски
син. - синоним
сл. - слика
слов. - словенски (језик)
сргрч. - средњогрчки
срлат. - средњовековни латински
стслов. - старословенски
топ. - топоним
тур. - турски
фиг. - фигуративно
фон. лик - фонетски лик

Списак главних казивача

Марија Добра (надимак: *Шћ'ефањкоња*), рођ. 1946, Карашево, бр. 225.

Марија Ардељан (-), рођ. 1955, Карашево, бр. 239.

Стана Крста (Зароњка) /девојачко име: *Ђ'инкул*, надимак: *Миклошиоња*/, рођ. 11. X. 1946, Карашево, бр. 240 А.

Марија Филка (Ордашица), рођена 1960, Карашево, бр. 240 Б.

Марјан³³ /*Петар*/ Калина, рођ. 05. 07. 1937, Карашево, бр. 216.

Сучајни казивачи:

Миља Бошка (Гобан), Равник, бр. 67.

Маријан Лукач'ела (Свирка), Клокотич, бр. 237.

Петар Бирта (Микул), Клокотич, бр. 241.

Петар Ђрсул (Журкеј), Јабалче, бр. 9.

³² Детаљније о овоме види код: Радан, 2015: 84-85.

³³ У званичним документима (крштеници) уписано је име Марјан, али га сви у селу знају и зову *Петар*.

Миља Словѣнски (Дугалија), Карашево, бр. 98 А.

*Марија Радан (Кумесарка) /дев. име: Гѣра, надимак: Гаџ'оња/, рођ. 1962 ,
Карашево, бр. 492.*

Mihai N. Radan

Miliana - Radmila Uscatu

TERMINOLOGIE DES MOULINS À EAU ET LEXIQUE DE LA MEUNERIE DANS LE DIALECTE SERBE DE CARAȘOVA

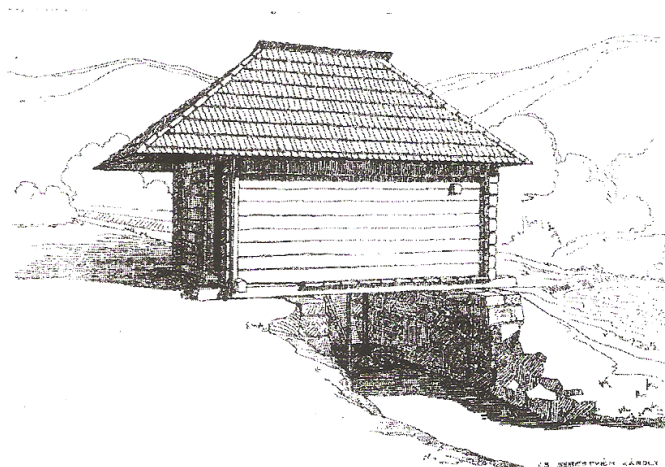
Résumé

Cet ouvrage fait partie d'une série d'ouvrages des auteurs qui visent à enquêter sur ces sphères d'activités rurales des habitants de Carașova, plus précisément, ces professions et métiers qui, dans les conditions d'une mondialisation de plus en plus accélérée, sont menacés d'extinction ou ont déjà disparu. Dans la partie introductive du document, il y a quelques clarifications sur l'enquête sur le terrain et les informateurs, sur les moulins et la meunerie à Carașova, la plus grande localité de Carașoveni, indiquant également que l'objectif principal de cette recherche est d'inventorier les termes et le lexique liés à la meunerie, contribuant ainsi à leur préservation et à leur sauvetage de l'extinction.

Le contenu proprement dit de l'article consiste en la présentation du matériel collecté et son analyse afin d'indiquer l'origine de la terminologie et du lexique dans ce domaine de l'activité carasovienne et de voir dans quelle mesure d'autres langues ont influencé ce segment du lexique carasovien.

Mots-clés: Carasova, moulins à eau, terminologie et lexique de la meunerie.

Анекси

Сл. 1. *Велика воденица*. Цртеж из 1908 (према Sebestyen, 1908: 51)

Сл. 2. *Велика воденица* (Једина од двеју воденица која се још није срушила, на месту званом *Кот три воденице*) -2020.

Сл. 3. *Гѣрина воденица (На Вѣликим сокаку)*

Сл. 4. *Арсулова воденица (Арсуљач 'а)*

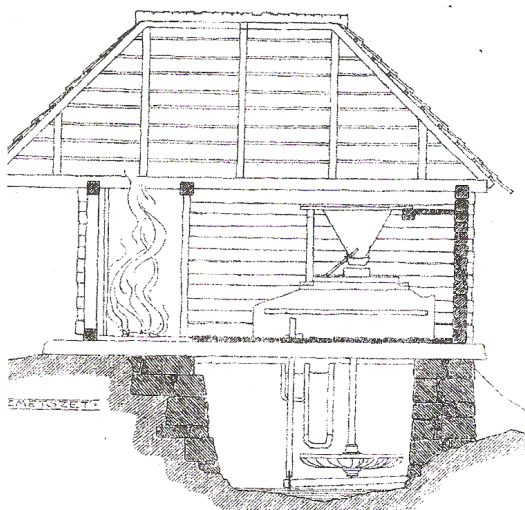
Сл. 5. Кућни млин на погон електромотора (Карашево, око 1975)

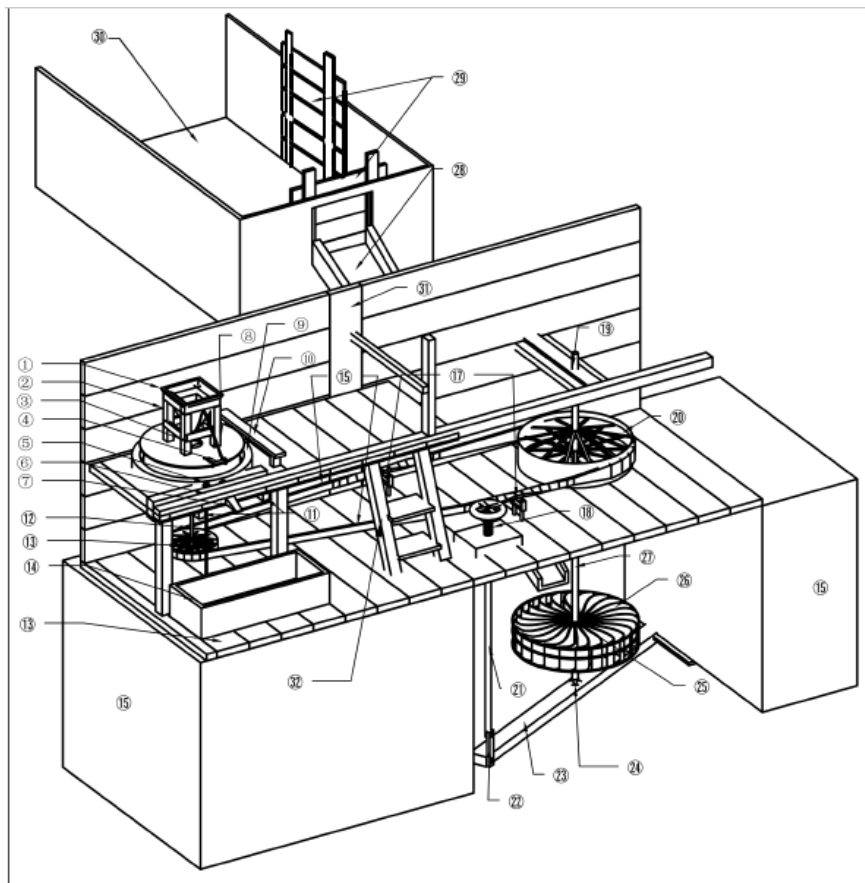
Сл. 6. Казивачи (с лева на десно: Марија Ардељан, Марија Филка, Стана Крста, Марија Добра)

Сл. 7. Казивач *Мáрјан (Пéтар) Калина*

Нацрт 8. Попречни пресек млина из 1908 (Према Sebestyén, 1908: 54).

Нацрт 9. Функционална шема карашевског млина (2020. г).

1. <i>Kóш</i>	13. <i>Mála kárika</i> (мали
точак)	22. <i>/Sloga*/</i>
2. Стубови који држе
кош (<i>стлпци</i>)	14. <i>Лáдица /korito*/</i>	23. <i>Páсова /rasova*/</i>
3. <i>Ду̀дица</i>	15. <i>Ремéн</i> (каиш)	24. <i>Брónза /bronca*/</i>
4. <i>Тетéрес' трéскали-</i>
<i>ца /teterez*/</i>	- <i>Фундамéнт /</i>
<i>fundament*/</i> , <i>зíт /</i>
<i>zid*/</i> (темељ)	25. <i>Кáрика /peračna</i>
<i>karika*/</i>
5. <i>Околíш /mašnik*/</i>	17. Потпора, супорт за
каиш	26. <i>Пéра /pera*/</i>
6. <i>Постамéнт</i>	18. Полу̀га за подиза-ње
воденичног кола	27. <i>Вртéљка, вретéно,</i>
<i>óс /vreteno*, os*/</i>
7. Отвор кроз који
пролази брашно	19. <i>Вртéљка, вретéно,</i>
<i>óс /vreteno*, os*/</i>	28. <i>Жљéн /žljeb*/</i>
8. <i>Горњи кáмен</i>	20. <i>Вéлика кáрика (по</i>
<i>вeли́ка кáрика)</i>	29. <i>Стáвило /stavilo*/</i>
9. <i>Дóлни кáмен</i>	21. <i>/Medvedica*/</i>	30. <i>јáс³, јарýга /jaru-</i>
<i>ga*/</i>
10. <i>/Клира*/</i>		31. <i>Грéда /greda*/</i>
11. <i>Дигáч'</i>		32. <i>Стл́б(и)ца</i>
12. <i>Вртéљка, вретéно,</i>
<i>óс /vreteno*, os*/</i>		